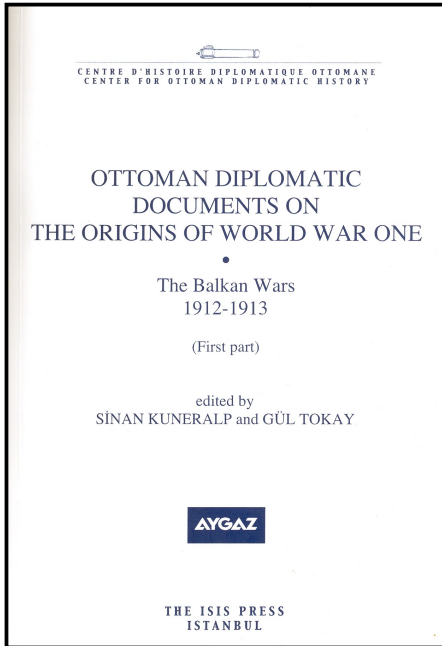

KİTAP DEĞERLENDİRME

**Ottoman Diplomatic Documents on The Origins of World War One,
Volume VII: The Balkan Wars 1912-1913, 2 Parts,
Edited by Sinan Kunalalp & Gül Tokay, The ISIS Press,
İstanbul 2012, 499+460 sayfa.**

Bülent AKYAY*

Balkan Savaşları'nın 100. yılına denk gelen, içinde bulunduğumuz 2012 yılında yayınevleri tarafından bu vesile ile çeşitli yayımlar yapılmış olup, halen de yayım faaliyetleri devam etmektedir. Bu yıl Balkan Savaşlarıyla ilgili çeşitli kitaplar basıldı, baskısı tükenmiş bazı hatıratlar tekrar yayımlandı, bazı tarih dergileri de konuyla ilgili dosyalar hazırlayıp, özel sayılar çıkardı. Bu yayım faaliyetleri içerisinde ISIS Yayınevi tarafından bu yıl gerçekleştirilmiş olan Osmanlı diplomasisine ait önemli bir belge neşrine dikkat çekmek gerekmektedir.

Söz konusu bu çalışma önceden neşrine başlanmış olan "Birinci Dünya Savaşı'nın Kökenlerine Dair Osmanlı Diplomatik Belgeleri" serisine aittir. Bu serinin 7. cildini teşkil eden derleme 1912-1913 Balkan Harbi dönemini ele almaktadır. Editörlükleri ise Sinan Kunalalp ve Gül Tokay tarafından yapılmıştır. Eserin diplomasi tarihi çalışanları için kıymetli ve önemli bir yayım olduğuna şüphe yoktur.

Önsöz'de (s. 7) Ömer M. Koç'un girişimi ve mali desteği sayesinde "Osmanlı Diplomatik Tarihi Merkezi"nin kurulduğu ifade edilmektedir. Bu merkezin ana faaliyet alanı olarak

* Araş. Gör. Dr., Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, Bornova – İZMİR, b.akyay@gmail.com.

Osmanlı Hariciye Nezareti'ne ait belge koleksiyonlarının yayımlanması belirlenmiştir. Bu sayede Şark Meselesi'nin tarihine taze bir bakış açısı getirilmesi amaçlanmaktadır. "Birinci Dünya Savaşı'nın Kökenlerine Dair Osmanlı Diplomatik Belgeleri" ile "XIX. Yüzyılda Şark Meselesine Dair Osmanlı Diplomatik Belgeleri" olmak üzere iki ana seri oluşturulması planlanmıştır. Bununla birlikte yayım faaliyetleri kapsamında Osmanlı ve yabancı diplomatların özel arşivlerine ait belgelerin de yayımlanması düşünülmektedir.

Editörün Notu'nda (s. 9) hâlihazırda yayımlanan "Birinci Dünya Savaşı'nın Kökenleri Üzerine Osmanlı Diplomatik Belgeleri" serisi ile son dönem Osmanlı diplomatik tarihi çalışmalarını karakterize eden Avrupa merkezli yaklaşıma kısmen de olsa katkıda bulunmanın hedeflendiği belirtilmektedir. Seride temel olarak yabancı ülkelerde bulunan Osmanlı sefaretleriyle Hariciye Nezareti arasında yapılmış siyasî muhaberat teatisinden yararlanılmaktadır.

Giriş (ss. 11-22) bahsinde Osmanlı diplomatlarının Türk karşıtı ittifak dâhilinde Balkan devletlerinin olası gruplaşmalarına dair istihbarat edinmeye başladıkları 1912 yılı başlarından Sırbistan ile imzalanan 14 Mart 1914 tarihli barış antlaşmasına kadar olan dönemdeki siyasî sürece yer verilmektedir. Giriş'in ardından Telgraf ve Gönderilerin Yazar İndeksi (ss. 23-26), Belgeler (ss. 27-493), Konu İndeksi (ss. 494-497) ve İsim İndeksi (ss. 498-499) bulunmaktadır.

İkinci kısımda ise Telgraf ve Gönderilerin Yazar İndeksi (ss. 7-9), Belgeler (ss. 11-453), Konu İndeksi (ss. 454-456) ve İsim İndeksi (ss. 457-458) yer almaktadır.

İki ciltten oluşan bu yayında yer alan belgeler İstanbul'daki Başbakanlık Osmanlı Arşivi Hariciye Nezareti Tasnifine ait Siyasî Kısım Evrakı (BOA, HR.SYS) dâhilinde bulunan 342, 343, 345, 346, 1938, 1957, 1959, 1960, 1962, 1963, 1966, 1967, 1968, 1969, 1970, 1973, 1974, 1975, 1977, 1979, 1980, 1981, 1983, 1990, 1991, 1993, 1994, 1995, 1996, 1997 ve 2075 numaralı dosyalardan derlenmiştir. Yanlış dosyalama, kayıplar ve tahribat sebebiyle bazı belgelerin mevcut olmamasının anlatımda boşluklar yarattığı ve gönderilen belgelere leff edilmiş gazete makaleleri ve benzeri belgelerin ise baskıya alınmadığı bilgisi not düşülmüştür.

Çalışma toplam 1836 adet belgeden oluşmaktadır. Yer ve şahıs adları, orijinal belgelerde bulunan haliyle dönemin imlâsına göre verilmiştir. Çalışmada yer alan giriş, notlar ve indeksler İngilizce olmakla birlikte belgelerin dilinin Osmanlı diplomatik servis dili olan Fransızca olduğunu hatırlatmakta fayda vardır.

Oya DAĞLAR MACAR
Balkan Savaşları'nda Salgın Hastalıklar ve Sağlık Hizmetleri
Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul 2010, 286 s.

Mertcan AKAN*

Bulgarların, Ayastefanos antlaşması ile sınırlarını genişletmesi ve Makedonya'yı sınırlarına katması, Yunanistan'ın kuzeye doğru genişlemek istemesi, Sırbistan'ın bağımsızlığını kazanarak sınırlarını genişletme çabaları ve bütün bunların temelinde yatan 19. yüzyılın sonlarından 20. yüzyıla uzanan Balkanlardaki Rusya ve Avusturya kökenli Panslav ve Pangermen bloğu hesaplaşması dâhilindeki Rusya'nın Balkan Slavları üzerindeki kışkırtmaları ve Avusturya-Macaristan'ın Balkanlar'daki genişleme faaliyetleri Balkan Savaşlarını tetikleyen unsurlar olmuştur. Sonrasında gelen ittifaklar (*Sırp-Bulgar, Yunan-Bulgar ve Karadağ-Sırp gibi*) Bulgaristan'da Osmanlı karşıtı gösterileri ve Balkan coğrafyasındaki komitacı faaliyetleri hızlandırmıştır. Avrupa devletlerinden özellikle Rusya ile Avusturya-Macaristan'ın bölgedeki çıkarları ortadayken İngiltere, Fransa gibi devletler Balkan sorununu engelleyecek çözümler üretememişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu, Balkan Savaşları sonucunda fizikî olarak çok büyük bir kayba uğramış olmakla beraber, nüfus açısından da çöküntü yaşamıştır. Balkan Savaşları sonrasında güç dağılımında büyük ölçüde değişiklikler yaşanmış; Savaş, çok sayıda Türk ve Müslüman'ın katline ve mecburi göçüne neden olmuştur. Ekim 1912'den Ağustos 1913'e kadar devam eden savaşlar sadece savaşan tarafları değil büyük Avrupa devletlerini de yakından ilgilendirmiş, çıkarların çatışması ve bunalım Avrupa'yı Birinci Dünya Savaşı'na sürüklemiştir.

Prof Dr. Zafer Toprak'ın incelemiş olduğumuz eserin başındaki bir bakıma konuya ve dengelere bakış mahiyetinde olan "Balkan Harbi ve 'Total' Tarih" başlıklı yazısında belirttiği gibi 19. yüzyılı sona erdiren ve 20. yüzyılı başlatan ve bu yüzyılın kaderini tayin eden Balkan Savaşları ve bu coğrafyanın yitirilmesi, Türkler için yeni bir "ulusal kimlik" inşasına

* Araş. Gör., Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı. Bornova, İzmir. mertcanakan@gmail.com.

sebebiyet vermiştir.¹ Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve ardından gelen Millî Mücadele Türk ulusunun kaderini tayin etmiştir.

İstanbul Ticaret Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde öğretim üyesi olan ve özellikle tıp tarihi ve 20. yüzyıl Türkiye tarihi üzerinde araştırmalarını sürdüren Doç. Dr. Oya Dağlar Macar'ın doktora tezinin bir bölümünün genişletilmesiyle oluşan incelemekte olduğumuz eser, Osmanlı İmparatorluğu için sonun başlangıcı niteliğinde olan Balkan Savaşları sırasında cephede ve gerisindeki salgın hastalıkları ve bununla mücadele eden sağlık hizmetlerini konu alıyor. Bir bakıma imparatorluğun yıkılışına neden olan bu nüfus kaybının sadece cephedeki silahlı mücadelenin sonucunda değil, savaşa bağlı olarak ortaya çıkan salgın hastalıklar ve sorunların da büyük payı olduğunu gözler önüne seriyor.

Kitabın giriş bölümünde öncelikli olarak tarihin her döneminde salgın hastalıkların sebep olduğu siyasî, kültürel ve ekonomik değişimler bulaşıcı hastalıkların tarihî açıdan ne kadar önemli olduğunu ve bir olgu olarak araştırılması zorunluluğuna değinilmiş. Ve bunlara örnek olarak 14. yüzyılda Orta Asya'dan yayılan veba, 16. yüzyıldaki frengi, 18. yüzyılda Hindistan'daki kolera salgınları verilmiştir. Salgın hastalıkların kıtalararası yayılmasında önemli bir faktör olarak ticaret üzerinde durulmuş; bu salgınlar ile mücadelede değişik kültürlerin, inanç sistemlerinin ve geleneksel tedavi yöntemlerinin takındıkları tutumlar ve yorumlamaların altı çizilmiş. Sonrasında ise eserin giriş bölümünde salgın hastalıklara karşı koruma amaçlı olarak gelişen karantina sistemi, biyolojik ve kurumsal olarak modern tıptaki gelişmeler ve Osmanlı İmparatorluğu'nda askeri kaygılarla başlatılan çağdaş batı tarzı tıp eğitiminin temelleri niteliğinde olan Tıphane-i Âmire'nin kurulması ele alınmıştır.

Eserin yazarı Oya Dağlar Macar'ın da belirttiği gibi Türkiye'de sağlık tarihi ile ilgili araştırmalar genellikle Tıp Fakültelerinin Deontoloji ve Tıp Tarihi anabilim dallarında yapılmaktadır. Fikrimizce bu eserin savaş olgusu içinde sağlık konusunu ele alması ve işin teori kısmında öne çıkan yönü, salgın hastalıklar tarihine ilişkin çalışmalardaki yaklaşımları temel alması ve bunları açık bir şekilde anlatmasıdır. Temel nitelikteki dört yaklaşım ana hatları ile şu şekilde sıralanmıştır. Birinci yaklaşım “*Salgın hastalıklar sadece biyolojik bir olgu değil, insanlık tarihine damgasını vuran bir etkidir*”; ikinci yaklaşım “*Salgın hastalıkların toplumsal güç dengelerinin değişmesinde, sınıfsal çatışmaların ortaya çıkmasında ve sosyal değişimlerin meydana gelmesinde en büyük yansıtıcılardan biridir*”; üçüncü yaklaşım, “*Tarihin çeşitli zaman dilimlerinde ortaya çıkan ciddi salgınların ve bu salgınlarla ilgili toplumsal tecrübelerin, o zamana değin kabul edilmiş olan tıp teorisi ve pratiklerini değiştirdiği*” ve son olarak dördüncü yaklaşım olarak “*Hastalıklar ve hastalıkları ortadan kaldıracak tıbbi yöntemlerin, etkin bir iktidar ve sömürge amacı olarak kullanıldığı, yani modern tıbbın siyasi iktidarı güçlendirdiği*” yönündedir.²

İncelemekte olduğumuz bu eserde kullanılan iki yaklaşım ise; “*bulaşıcı hastalıkların nüfus üzerindeki yıkım ve bunun siyasi gücün zayıflamasına ya da yıkılmasına olan etkisi*”

¹ Zafer Toprak, “Balkan Harbi ve ‘Total’ Tarih”, **Balkan Savaşları'nda Salgın Hastalıklar ve Sağlık Hizmetleri**, Libra Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 13.

² Oya Dağlar Macar, **Balkan Savaşları'nda Salgın Hastalıklar ve Sağlık Hizmetleri**, Libra Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 36-37.

ve “salgınların ve salgınlarla ilgili toplumsal tecrübelerin o zamana değin kabul edilmiş olan tıp teori ve pratiklerini değiştirdiği” olmuştur.³

Oya Dağlar Macar kitabının birinci bölümünde, Balkan Savaşlarını doğuran sebeplerin neler olduğu, Dünya ve bloklar dengesini, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasî durumunu ve Balkan Savaşlarını kısa ve öz bir şekilde kaleme almıştır.

İkinci bölüm eserin temeli niteliğinde olmakla beraber konu olarak yenilginin ardından ordunun geri çekilişiyle birlikte yaşanan göçün sebep olduğu salgın hastalıklara değinilmiş, Kolera, Çiçek ve Frengi gibi savaş alanından İstanbul'a ve Anadolu'ya yayılan en yıkıcı salgın hastalıklar ele alınmıştır. Sağlık hizmetleri çerçevesinde askerlerin ve göçmenlerin nakilleri, sonrasında ise askerî tedbirler açıdan savaş alanında kurulan hastaneler, cenazelerin defin işlemleri ve cephedeki su kaynaklarının korunması ve temizliği işlenmiştir. Savaşın sivil cephesinde ise yine aynı şekilde nakil ve sevk yoluyla gelen hastaların tedavileri ve bakımları için İstanbul'da ve yurdun diğer yerlerinde kurulan hastaneler, yardım cemiyetlerinin çalışmaları, devletin bulaşıcı hastalıklara karşı uygulamaya geçirdiği askeri ve sivil mücadele, defin işlemleri ve hayat kaynağı olan suyun kullanımı ve korunması incelenmiştir.

Eserdeki üçüncü bölümde; önemli müstahkem mevkiilerden Yanya, İşkodra ve Edirne'nin kuşatılması ve kuşatılma sırasında kurulan hastaneler, yaşanan açlık, zorluklar ve sağlık durumu üzerinde durulmuştur.

Yazar kitabın dördüncü ve son bölümünde Balkan Savaşlarının ardından başlatılan terhis işlemleri, askerlerin nakline ilişkin düzenlemeler ve bu çerçevede uygulanan sağlık tedbirlerine değinmiştir.

2010 yılında basılmış olan ve Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi'nin Balkan Savaşları'nın 100. yılı münasebetiyle hazırladığı bu özel sayıya tanıtılmasında yarar görülen bu eser, genel itibarıyla Balkan Savaşlarını bulaşıcı hastalıklar açısından ele alıp bu bağlamda savaş ve sağlık ilişkisini değerlendirmeye çalışan ayrıntılı bir inceleme olarak hazırlanan, Başbakanlık Osmanlı Arşiv belgeleri, dönemin gazeteleri, Hilâl-i Ahmer salname, rapor ve mecmuaları, Meclis-i Umuru Sıhhiye mazbataları ve Talimatnameler gibi zengin arşiv belgeleri ve birinci el kaynaklarla desteklenmiş, verdiği sayısal veriler ve öz anlatımıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüne sebep olan iki savaşta salgın hastalıkların ve buna bağlı olarak gelişen sağlık hizmetlerinin tarihsel olarak ele alınmasında kanaatimizce önemli bir katkı sağlamıştır. Sağlık tarihi ve savaşlardaki sağlık hizmetleri konusunda araştırma yapacak olanların incelemesinde faydalı olacak ve ihtiyaçlara cevap verecek, doyurucu bir eser niteliğindedir.

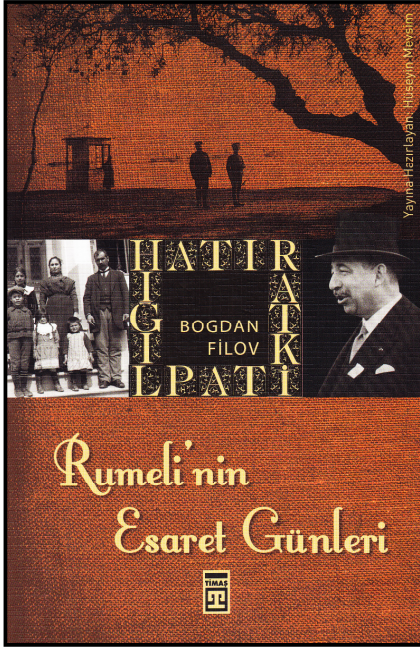
³ Oya Dağlar Macar, **age.**, s.40.

Bogdan FİLOV,

Rumeli'nin Esaret Günleri

Yay. Haz. Hüseyin Mevsim, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, 144 s.

Umut ÜREN

“*Rumeli'nin Esaret Günleri*” akademik hayatın hemen her kademesinde bulunmuş başarılı bir bilim insanının, Balkan Savaşları esnasında Bulgarlar tarafından ele geçirilen topraklara yapmış olduğu seyahatlerinde aldığı bir takım notlardan derlenen bir eserdir. Akademik kariyerin hemen ardından kendisini siyaset sahnesinde bulan, ancak buradaki tercihlerinin bedelini hayatıyla ödeyecek olan bu isim Bulgar Bogdan Filov'dur.

28 Mart 1883 tarihinde eski Zağara'da varlıklı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Filov, oldukça iyi bir eğitim döneminin ardından 1906 yılında doktorasını tamamlayarak Sofya'da Ulusal Arkeoloji Müzesi'ndeki görevine başlamıştır. Müze, Arkeoloji Enstitüsü ve Eski Eserler müdürlüğü gibi idari görevlerinin yanında Ordinaryüslüğe hak kazanarak 1931 yılında Sofya Üniversitesi rektörlüğü görevine yükselmiştir. Üniversite'deki günlerin ardından siyasete

atılan Filov'un hayatına, 2 Şubat 1945 yılında ters düştüğü yeni Bulgar iktidarı tarafından son verilmiştir. Bununla birlikte vaktiyle kazanmış olduğu bütün akademik unvanları elinden alınarak ismi hem siyasi hem de bilimsel hayattan silinmeye başlamıştır. Ancak 1990'lı yıllar eski eserlerinin tekrar yayımlanmaya başlamasıyla birlikte Filov adının tekrar geri dönüşü olmuştur.

Eseri Türkçe yayın hayatına kazandıran isim Doç. Dr. Hüseyin Mevsim'dir. Bu aynı zamanda günlüklerin ilk kez bir yabancı dile çevirisidir.⁴ 2010 yılında Timaş yayınlarından çıkan kitap sadece Balkan Savaşlarına dair bilgilerin bulunabileceği bir eser değildir. Savaş şartlarının tüm şiddeti ile sürdüğü günlerde tarafsız bir bilim adamı gözü ile sanat tarihi açısından da oldukça zengin bir bölge olan Balkan coğrafyasındaki ulaşabildiği hemen her ese-

⁴ Araş. Gör., Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı. Bornova, İzmir. umuturen@gmail.com.

⁴ Hüseyin Mevsim eserin Türkçeye aktarılmasından evvel Filov'un günlüklerine dair bir makale de yayımlamıştır. Bu makale için; Hüseyin Mevsim, “Bulgar Bilim ve Siyaset Adamı Bogdan Filov'un (1883-1945) Balkan Savaşları'nda Tuttuğu Trakya Günlükleri”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı: 180, Yıl: 2008, İstanbul, Sayfa: 26-32.

rin kaydının tutmaya çalışılan Filov sanat tarihi çalışmaları için de mümbit bir kaynak olmuştur. Rastlamış olduğu hemen her eserin kaydını titizlikle tutmaya çalışırken, sanat değeri taşıyan bu eserleri dini ve etnik kimlikleri gözetmeksizin değerlendirmeye alması O'nun kıymetini arttırmaktadır.

1908 yılında bağımsızlığını kazanmasının ardından Balkanlarda etkin bir politika takip etmeye başlayan Bulgaristan'ın dâhil olduğu I. ve II. Balkan Savaşları ile I. Dünya Savaşı yıllarında, Bogdan Filov, Ulusal Arkeoloji Müzesi Müdürü sıfatıyla bir takım gezilerde görevlendirilmiştir. Söz konusu gezilerde Doğu Trakya, Ege ve Vardar Makedonyası'nda bulunan Filov'un seyahatlerinde almış olduğu notlar, günlüklerini oluşturmaktadır. Günlüklerin derlendiği coğrafyalar sırası ile şu şekildedir; ilk gezi; 22 Ekim-23 Kasım 1912 tarihlerinde; Kırklareli, Dimetoka ve Pınarhisar, 12 Aralık 1912- 26 Nisan 1913; Selanik, Vardar Yenicesi, Dedeağaç, Ilıcaköy, Makri, Kavala, Serez, İskece, Filipi, Gümölcine, Kalkış, Avrathisar, Doyuran, Ustrumca, Edirne, Tekirdağ, Marmara Ereğlisi, Silivri, Çorlu, Vize, Pınarhisar, Kırklareli, Babaeski, ikinci gezi; 12 Temmuz- 12 Ağustos 1915; Batak, Devlen, Paşmaklı, Maden, Darıdere, İskece, Porto Lagos, Maronia, Gümölcine, Dedeağaç ve Ferecik. Son gezisi ise 12 Temmuz- 13 Eylül 1916; Demirkapı, Manastır, Ohri, Pirlepe, Kalkandelen, Piriştine, Prizren, Üsküp ve Kumanova.

Gezileri esnasında tutmuş olduğu notların yanında 650 sayfalık çizimleri ve çekmiş olduğu fotoğraflar mevcuttur. Eseri Türkçeye aktaran Hüseyin Mevsim toplamda fotoğraf sayısının 250yi bulduğunu belirtmektedir. Bunların ortaya çıkarılma hikâyesi de enteresan olmuştur. Kaybolduğu düşünülen fotoğraflar, Sofya'da Balkan Savaşları döneminden fotoğrafların satılacağını öğrenen Bulgar İvo Hacimişev'in, Amerikalı Neli ve Robert Gipson ailelerinin ekonomik desteği ile filmleri satın alması ve günlüklerle karşılaştırılarak Filov'a ait olduğunun anlaşılmasıyla, gün ışığına çıkarılmıştır.⁵ Filov'un notları dikkatli bir biçimde okunduğu vakit bunların yalnızca bir sanat tarihçisi yahut arkeolog gözü ile "yeni kurtarılan topraklar" ki tarihi materyali inceleme ve değerlendirmeden ibaret olmadığı anlaşılacaktır. Kritik dönemlerde dahi bir takım Bulgar kurum ve yöneticisine sert çıkışlarda bulunabilen bir tanığın devrin siyasi portresini iyi bir şekilde resmettiği de görülecektir. Bu seyahatler esnasında Filov'un yanında R. Popov gibi bir takım Bulgar görevliler de yer almıştır.

Trakya'ya yapmış olduğu ilk gezi esnasında savaş günlerinin acısı ve sıkıntıları açık bir şekilde kendisini hissettirmektedir. Yolculuk ve barınma konusunda yaşadıkları güçlükler ve yemek konusundaki sıkıntılar notlar arasında dikkat çeken unsurlardır. Savaş günlerinin zorlukları yalnızca bunlarla sınırlı değildir, zira Filov Vize'ye gitmek istedikleri sırada başıbozuklardan dolayı yol güvenliklerinin olmadığını da aktarmaktadır. Ulaşım konusunda karşılaşılan tek güçlük bu değildi, demiryolu ulaşımını bu günlerde yalnızca askerlerin kullanmasına izin verilmesi önemli ölçüde bir sıkıntı yaratmaktaydı. Filov, bu husus hakkında demiryolunu kullanamadıkları için Kırklareli'ne gidişin ertelenmesi dolayısıyla Vali'ye eski eserlerin koruma altına alınmasını tembihleyen bir telgraf çekmiştir. Bugünlerde özellikle

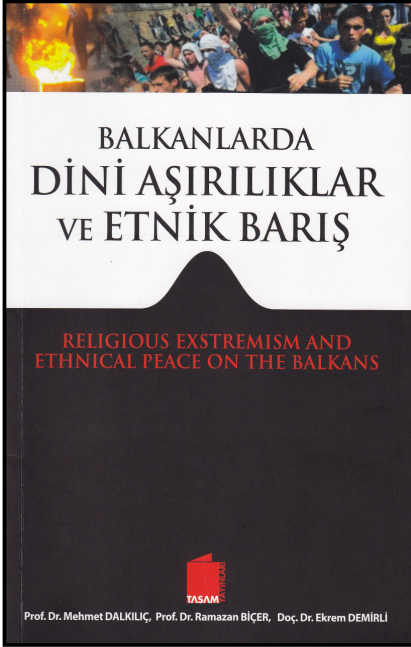
⁵ Bulgar fotoğraf sanatçısı İvo Hacimişev tarafından 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı esnasında esir düşen Türk askerlerine ait olan fotoğraflar da toplanmıştır. 93 Harbi olarak bilinen bu savaşa ait fotoğraflar, St. Petersburg'da Savaş Müzesinde sergilenmektedir.

Tekirdağ ve Çorlu'ya doğru salgın hastalıkların arttığından ve koleradan söz edilmeye başlandığı da görülmektedir. Dönemin şartlarını oldukça açık bir şekilde gözler önüne seren günlükten, sosyal hayattaki durum ve mevcut siyasi havanın yanı sıra, adı geçen bölgelerdeki nüfus konusu gibi sorulara da cevaplar bulmamız mümkündür. Gitmiş olduğu yerlerdeki Türk, Pomak, Ulah, Bulgar ahalinin durumlarını belirten kayıtlara sıklıkla yer verilmiştir. Ara ara Bulgar idarecilerin tutumlarından şikâyet eden Filov, onların bir kısmının arama vb. durumlarda ellerine geçen malzemeyi kendi şahıslarına aktarmalarından yakınmaktadır. Satırlar arasında, Türk ahaliden kalma oldukça eski elyazmaların ve kıymetli halıların toplanarak Bulgaristan'a gönderildiği kısımlar ve kalan eserlerin Bulgar idareciler arasında nasıl kapışıldığını anlatan paragraflar üzüntü içerisinde okunmaktadır.⁶ Eser içerisine yer alan görevlendirme yazıları, bir takım telgraflar ve mektuplaşmalar arasında da bu durumu görmek mümkündür. Filov, Milli eğitim bakanlığına yazmış olduğu bir telgrafta oldukça kıymetli olduğunu düşündüğü ve kimseye emanet etmek istemediği 4 adet el yazmasını yanında bulundurduğunu ve Sofya'ya kendisinin getireceğini belirtmiştir. Özellikle camilerde bulunan değerli halılar etnografya müzesinde sergilenmek üzere toplanmış ve Sofya'ya gönderilmiştir. Envanteri tutulanlardan başka, birçok halı Bulgar idarecilerin elinde özensiz bir biçimde kullanılmış, Filov bunlardan bir kısmının yıpranarak artık parçalanmaya yüz tuttuğunu belirtmiştir. Bulgar bilim adamının benzer bir hassasiyeti Edirne Selimiye Camii için de gösterdiğini okuyoruz. Genelkurmay'a yazmış olduğu raporlarda özellikle camii kütüphanesinin korunmasını isteyerek birçok camiinin de Hıristiyan tapınağına dönüştürülmesi aşırılığından kaçınılması gerektiğinin altını çizmektedir. Bir Bulgar görevlisinin savaş yıllarında düşman bir millete ait kültür hazinesine bu titizlikle yaklaşması takdire şayandır diye düşünüyorum. Hele ki 1931 yılı mayısında Osmanlı dönemi arşiv malzemelerini kuru ot ve saman fiyatına, okkası üç kuruş on paraya, Bulgaristan'a satılmasını hatırlayınca geriye söyleyecek bir şey kalmamaktadır.

⁶ Serez'de Türk kütüphanesinde bulunan pek çok elyazması eserden 26, Selimiye Kütüphanesinden 44 adet eserin alındığı kaydedilmiştir. Bunların haricinde daha birçok Türk yerleşim yerinde ki el yazmaları toplanarak Sofya'ya götürülmüştür.

Mehmet DALKILIÇ, Ramazan BİÇER, Ekrem DEMİRLİ,
Balkanlarda Dini Aşırılıklar Ve Etnik Barış
Tasam Yayınları, İstanbul, 2012., 240 s.

Didem ÇATALKILIÇ*

Türkler, Balkanlara ilk olarak 4. yüzyılda yerleşmiştir. Hunlar, Avarlar, Peçenekler ve Kuman Türklerinin bölgeye yerleşimi ile Balkanlardaki Türk nüfusu çoğalmaya başlamıştır. Fakat Osmanlı Devleti'nin 13. ve 14. yüzyıllarda Balkanlarda hâkim güç olmasıyla birlikte bölgedeki Türk varlığı azımsanmayacak bir ölçüye ulaşmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlardaki varlığı buradaki Türk nüfusunu, kuvvetlendirmekle kalmamış, sosyo-kültürel bakımdan da güçlü hale getirmiştir. Balkanlarda yaşayan halkların İslâmiyet'i kabul etmesi de, yine Osmanlıların bölgeye hâkim olduğu dönemde gerçekleşmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyıldan itibaren Balkanlardan çekilmeye başlamasıyla birlikte, bölgede yaşayan Türklerin büyük bir çoğunluğu Anadolu'ya göç etmiştir. Türk göçü 20. yüzyılın sonlarına kadar devam etmesine rağmen, Osmanlı sonrası Balkanlarda kurulan ulus devletleri içinde de azımsanmayacak ölçüde Türk nüfusu bulunmaktadır. Balkanlarda kurulan tüm ulus devletlerde karşılaştığımız bu durum, Bulgaristan için de geçerlidir. Osmanlı hâkimiyetinin ardından Bulgaristan Türklerinin büyük çoğunluğu Türkiye'ye ve diğer Avrupa ülkelerine göç etmesine rağmen, günümüzde, Balkan Türklerinin büyük bir kısmı Bulgaristan'da yaşamaya devam etmektedir. Bugün Bulgaristan nüfusunun yaklaşık % 8'ini Müslüman-Türk azınlık oluşturmaktadır.

Balkanlarda yaşayan azınlıkların sosyal, siyasal ve ekonomik alanlarda yaşadıkları sıkıntılar, kültürel ve dinî açıdan uğradıkları asimilasyon üzerine pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan biri de Mehmet Dalkılıç, Ramazan Biçer ve Ekrem Demirli tarafından hazırlanan "*Balkanlarda Dini Aşırılıklar ve Etnik Barış*" adlı kitaptır. Bu kitap, Mehmet Dalkılıç, Ramazan Biçer ve Ekrem Demirli tarafından üç yıla yayılmış TÜBİTAK destekli kapsamlı bir projenin ürünüdür. Kitap, giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır ve toplam 240 sayfadır. Kitabın sonunda "Öneriler" ve "Referanslar" kısımları yer almaktadır.

* Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, geyiklibaba@hotmail.com.

Bulgaristan merkezli olarak yürütülen çalışmanın *Giriş* (ss. 25-85) kısmı iki alt başlıktan oluşmaktadır. *“Bulgaristan’daki Türk Varlığı”* (ss. 25-69) adlı ilk başlık altında Türklerin Balkanlardaki mevcudiyeti, Osmanlıların Balkanlara İslâmiyet’i sunma şekli, Balkan Savaşları ve ardı sıra gelen göç hareketi, Bulgaristan’da kalan Müslüman-Türk nüfusun sosyalist yönetimin kontrolü altında karşılaştığı sıkıntılar ve Bulgaristan’ın demokratikleşme sürecinde Müslüman-Türk nüfusun parlamentoda temsil edilememesi konularına yer verilmiştir. Bu şekilde Bulgaristan Müslüman-Türk nüfusunun günümüzdeki durumuyla ilgili tarihsel arka plan hazırlanmıştır. *“Araştırmanın Konusu, Amacı, Önemi ve Yöntemi”* (ss. 69-85) ni ele alan ikinci alt başlıkta ise, ağırlıklı olarak alan araştırmasıyla yapılan sözlü tarih araştırmasına dayanan çalışmanın konusu, amacı, önemi ve yöntemi üzerinde durulmuştur. Burada araştırmanın konusu *“Bulgaristan merkez alınmak suretiyle Balkanlarda etnik barış, durumu, mevcudiyeti, konumu, imkânı ve geleceği ile Balkanlarda başta Selefilik-Vehhâbilik olmak üzere Ortadoğu kökenli ekstremist dinî akımların Bulgaristan Türkleri tarafından algılanış ve değerlendiriliş biçimi”* (s. 69) şeklinde açıklanmıştır. Araştırmanın amacı ise *“Bulgaristan’da hem etnik hem de Ortadoğu kökenli radikal dinî akımların varlığını ve bu akımların, Bulgaristan Türkleri üzerindeki etkisini tespit etmek”* (s. 69) olarak belirtilmiştir.

Kitabın *“Araştırmanın Tanımlayıcı İstatistikleri”* (ss. 89-101) adını taşıyan Birinci Bölümü anket tekniği ile ulaşılmış verilere dayanmaktadır. Bu bölümde Bulgaristan’da yaşayan Müslüman-Türk nüfusun cinsiyet, yaş, doğum yeri, öğrenim durumu, gelir dağılımı, medenî ve meslekî durumu ve Bulgarca dil seviyesi gibi araştırmaya kaynaklık eden temel veriler istatistiksel olarak tablo ve grafikler ile sunulmuştur.

Kitabın en hacimli bölümü olan İkinci Bölüm *“Etnik Barış ve Ayrımcılık ile İlgili Bulgular”* (ss. 105-189) adını taşımaktadır. Bu bölüm on üç alt başlıktan oluşmaktadır. Genel olarak bu bölüm Bulgaristan’da yaşayan ve Bulgaristan vatandaşı olan Türklerin Bulgaristan’ın Avrupa Birliği üyeliğine kabulünden sonra etnik kimlikleri açısından durumlarını tespite yönelik soruları içermektedir. Bu bölümde yer alan sorular şu şekildedir; “Günümüzde Bulgaristan’daki Türklerin etnik kimliği ile ilgili problemleri olduğunu düşünüyor musunuz?”, “Bulgar Hükümetinin Geçmişte Olduğu Gibi Yeniden Türklere Baskı Yapabileceği Fikrine Katılıyor musunuz?”, “Bir Avrupa Birliği üyesi olarak Bulgaristan idarecilerinin kabul ettikleri “etnik model siyaseti” ne uygun davrandıklarını düşünüyor musunuz?”, “Hak ve Özgürlük Hareketi Dışındaki Siyasi Partilerde Türkler Yeterince Yer Alıyor mu?”, “Nüfus Kütüklerinde Türklerin Hristiyan İsimlerinin Halen Yazıyor Olması, Sizi Rahatsız Ediyor mu?”, “Günümüzde Bulgaristan’daki Türklerin Türkçeyi Eskiye Göre Daha Rahat Kullanma Özgürlüğüne Sahip Olduğu Düşüncesine Katılıyor musunuz?”, “Bulgaristan Parlamentosundaki Türk Kökenli Milletvekillerinin Sizi Yeterince Temsil Ettiğini Düşünüyor musunuz?”, “Türk Kökenli Belediye Başkanlarının Etnik Tolerans Model Siyasetine Uygun Davrandığını Düşünüyor musunuz?”. Bu sorulara karşılık olarak Bulgaristan Türklerinin vermiş olduğu cevaplar ise; yaş, cinsiyet, doğum yeri, öğrenim durumu, medenî durumu ve meslek durumu ile ilgili hazırlanmış tablo ve grafikler ile ifade edilmiştir.

Kitabın Üçüncü Bölümü *“Dinî Ekstremizm İle İlgili Bulgular”* (ss. 193-219) adını taşımaktadır. Bu bölümde, ankete katılan kişilerin dindarlık durumları, Türklerin Bulgarlar ile

olan evlilik ve komşuluk ilişkileri, Bulgaristan'da aşırı dinî gruplar/selefiyye ve Türklerin farkındalık durumları konularına temas edilmiştir.

Kitabın sonunda yer alan “Öneriler” (ss. 221-234) kısmında Bulgaristan'da yaşayan Müslüman-Türk nüfusunun mevcut sorunlarının çözümü için Türkiye’de öğrenim görme olanaklarının artırılması gerekliliğine dikkat çekilmektedir. Sorunun nedeni ve getirilen çözüm önerisi şu şekilde açıklanmaktadır:

“Bulgaristan’daki Müslüman gençler din eğitimi için, başta Suudi Arabistan olmak üzere Ortadoğu ülkelerine gitmektedir. Söz konusu eğitimin sonunda kendi ülkesine döndüğünde gerek kendisi, gerekse geldiği ülkedeki bağlantı kurduğu kişiler, Vehhabi-Selefi inançlarının yayılmasının temini hususunda kendisinden yararlanmaktadır. Ayrıca bölgedeki diğer bir tehlike de Müslüman mahallelerinde açılan kilise evler aracılığıyla yapılan misyonerlik faaliyetlerdir.” “Bu nedenle Müslümanların İslam’la bağlarını kuvvetlendirmek ve gençlerin eğitim için Türkiye’ye gönderilmeleri yaşanabilecek olumsuzlukları engellemek için önemli bir adımdır.” (s. 228).

Öneriler kısmında ayrıca sorunların çözümüne yönelik olarak günümüzde sınırlı sayıdaki Türkçe basın-yayın faaliyetlerinin geliştirilmesi ve TRT’nin bu konuda girişimlerde bulunması, Osmanlı mirasının tespiti ve korunması ortaya konan diğer önerilerdir.

Sonuç olarak bu çalışma, hem yöntem bakımından alan araştırmasına dayanması hem de içerik bakımından Bulgaristan’daki Müslüman-Türk azınlığın dinî radikal akımlar karşısındaki durumlarını kendi cephelerinden ele alması bakımından önem taşımaktadır. Ayrıca bu konuda yapılan ilk çalışma olması, sorunun çözümüne getirdiği yerinde ve işlevsel öneriler bakımından da önemlidir. Bunun yanı sıra Vehhabi-Selefi temalı çalışmaların tüm dünyadaki azlığı göz önüne de bulundurulduğunda çalışmanın kıymeti daha da iyi anlaşılacaktır.